

Wpłynęło 05.06.2014 r.
Zrecenzowano 15.04.2015 r.
Zaakceptowano 22.04.2015 r.

A – koncepcja
B – zestawienie danych
C – analizy statystyczne
D – interpretacja wyników
E – przygotowanie maszynopisu
F – przegląd literatury

OCHRONA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ OBSZARÓW WIEJSKICH W ŚWIETLE ZAPISÓW GMINNYCH PROGRAMÓW OCHRONY ŚRODOWISKA

Natalia RATAJCZYK^{ABCDEF},
Agnieszka WOLAŃSKA-KAMIŃSKA^{ABCDEF}

Uniwersytet Łódzki, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska, Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin,
Zakład Ochrony Przyrody

Streszczenie

Jednym z ważniejszych współczesnych globalnych problemów środowiskowych jest zmniejszanie się różnorodności biologicznej. Gminne programy ochrony środowiska mogą stanowić istotne narzędzie, służące jej ochronie na szczeblu lokalnym. Celem badań była ocena ochrony różnorodności biologicznej w zapisach programów ochrony środowiska gmin o dużych walorach przyrodniczych. Badania przeprowadzono w 20 gminach województwa łódzkiego, dla których przeanalizowano treść aktualnych programów ochrony środowiska. W wyniku badań stwierdzono, że najwięcej odniesień dotyczy ochrony, utrzymania i zwiększania zasobów leśnych, takie zapisy pojawiły się w prawie wszystkich dokumentach. Innym ważnym działaniem na rzecz zachowania różnorodności biologicznej, planowanym w badanych gminach, jest wspieranie istniejących i powoływanie nowych obszarów chronionych. Jednak zbyt ogólnie sformułowane harmonogramy finansowe nie gwarantują wypełnienia tych zapisów. W związku z tym niezbędne są dalsze badania dotyczące stopnia realizacji programów ochrony środowiska w zakresie ochrony różnorodności biologicznej.

Słowa kluczowe: gminy wiejskie, polityka ekologiczna, program ochrony środowiska, różnorodność biologiczna, województwo łódzkie

Do cytowania For citation: Ratajczyk N., Wolańska-Kamińska A. 2015. Ochrona różnorodności biologicznej obszarów wiejskich w świetle zapisów gminnych programów ochrony środowiska. Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie. T. 15. Z. 3 (51) s. 113-125.

WSTĘP

Pojęcie różnorodności biologicznej stanowi współcześnie punkt wyjścia do działań związanych z ochroną przyrody. Obejmuje pełną różnorodność genową, gatunkową i ekosystemalną na Ziemi, a dążeniem ludzkości powinna być jej ochrona na każdym z tych trzech poziomów organizacji życia [United Nations 1992]. Do instytucji prawnej ochrony różnorodności biologicznej zalicza się formy ochrony przyrody [JAWOROWICZ-RUDOLF 2013]. Obejmują one obiekty o dużej wartości przyrodniczej, o zróżnicowanym reżimie ochronnym w zależności od formy.

Właściwe podejście do tych obszarów – przez objęcie ich ochroną prawną – zapewni zachowanie najcenniejszych miejsc o bogatej różnorodności biologicznej, także na poziomie lokalnym.

Ważnym elementem tych działań jest ochrona przyrody realizowana na szczeblu gminnym. Zadanie to nabiera szczególnego znaczenia w odniesieniu do ogólnosiwiatowego problemu, związanego z wzrastającym tempem utraty różnorodności biologicznej. Obecnie tempo to jest tysiąc razy szybsze niż w poprzednich okresach geologicznych [EEA 2010]. Zagrożone wyginięciem są wszystkie główne grupy roślin i zwierząt [VIÉ i in. 2009]. W Polsce jedną z ważniejszych ostoi różnorodności biologicznej są ekosystemy obszarów wiejskich [DEMBEK 2012].

Za hipotezę badawczą przyjęto stwierdzenie, że gminy o dużych walorach przyrodniczych przywiązują szczególną wagę do zachowania różnorodności biologicznej na swoim obszarze, a narzędzia realizacji tej ochrony zapisane są w gminnych programach ochrony środowiska.

Celem badań była ocena ochrony różnorodności biologicznej w zapisach programów ochrony środowiska gmin o dużych walorach przyrodniczych. W jednostkach tych rola różnorodności biologicznej powinna być szczególnie istotna, a jej zachowanie jednym z priorytetów polityki środowiskowej gminy.

GMINNE PROGRAMY OCHRONY ŚRODOWISKA

Wpisując się w międzynarodowe kierunki działań, w 1990 r. w Polsce opracowano „Politykę ekologiczną państwa” [MOŚZNIŁ 1990], a następnie uaktualniono ją „II Polityką ekologiczną państwa” [Rada Ministrów 2000], przyjętą przez Sejm w 2003 r. Obecnie obowiązuje dokument „Polityka ekologiczna państwa w latach 2009–2012 z perspektywą do roku 2016” [MŚ 2008]. Rzeczywiste efekty polityki środowiskowej są jednak najbardziej widoczne na szczeblu lokalnym, gdzie podejmuje się konkretne działania w odniesieniu do określonej przestrzeni. Suma tych działań składa się na efekty polityki regionalnej i globalnej.

Cele polityki środowiskowej realizowane są przez zbiór dokumentów i opracowań (instrumentów), które mają służyć implementacji nowego ładu zintegrowa-

nego, którego częścią jest ład przyrodniczy [BORYS 2011]. Jednym z najważniejszych dokumentów, opracowywanych na szczeblu lokalnym, jest program ochrony środowiska (POŚ).

Zakres programów ochrony środowiska (realizowanych na różnych szczeblach) powinien nawiązywać do struktury „II Polityki ekologicznej państwa” [Rada Ministrów 2000]. Do rozdziałów niezbędnych zaliczyć należy: racjonalne użytkowanie zasobów naturalnych, poprawę jakości środowiska (w tym ochronę przyrody i różnorodności biologicznej), narzędzia i instrumenty realizacji programu, ewentualną współpracę przygraniczną, harmonogram realizacji, nakłady na jego realizację oraz kontrolę realizacji programu. Wstępne badania wykazały jednak, że treść merytoryczna oraz sposób sporządzenia wielu programów budzi zastrzeżenia [PAŁASZ 2006].

Prawny obowiązek opracowania programów ochrony środowiska wynika z zapisów ustawy Prawo ochrony środowiska (art. 17) [Ustawa 2001]. Programy tworzone są dla poszczególnych szczebli administracyjnych: województw, powiatów i gmin. Te niższego szczebla muszą być spójne i zawierać ustalenia programów nadrzędnych.

Programy ochrony środowiska nie zawierają bezpośrednich praw i obowiązków, a raczej zbiór zasad, celów i kierunków działań w zakresie ochrony środowiska [BARCZAK 2006]. Traktowane są jako wytyczne, dzięki którym możliwa jest koordynacja zadań środowiskowych w obrębie różnych szczebli administracyjnych oraz w samej gminie. Programy te stanowią istotne narzędzie, służące do planowania i realizacji zadań podejmowanych na rzecz zachowania lub przywracania równowagi przyrodniczej [BARCZAK 2006].

Stan i implementacja dokumentów strategicznych w gminach jest różny, w większości zależny od tego, czy dany dokument jest wymagany przepisami prawa, czy też jego sporządzenie nie jest obligatoryjne [GIORDANO 2005; RATAJCZYK 2008].

METODY BADAŃ

Badania przeprowadzono w latach 2013–2014. Objęto nimi wybrane gminy wiejskie i wiejsko-miejskie w granicach administracyjnych województwa łódzkiego. Przy wyborze gmin zastosowano kryterium powołania na ich terenie przynajmniej jednego obszaru Natura 2000. Spośród grupy takich gmin losowo wybrano 20 jednostek (tab. 1).

W każdej z gmin szczegółowo przeanalizowano treść aktualnie dostępnych programów ochrony środowiska. Materiały do analizy uzyskano w urzędzie gminy lub pobrano z oficjalnej strony internetowej urzędu.

Jako punkt wyjścia przyjęto poznanie pełnego stanu ochrony przyrody w gminie. W tym celu dla każdej z wybranych jednostek przeanalizowano liczbę obszarów i obiektów chronionych, uwzględniając formy obszarowe, takie jak: parki kraj-

Tabela 1. Liczba obiektów i obszarów chronionych w analizowanych gminach**Table 1.** Number of protected sites and objects in analysed communes

Gmina Commune	Obszar Natura 2000 Natura 2000 area	Pomniki przyrody (liczba pozycej w rejestrze) Nature monuments	Użytki ekologiczne Lands of ecological use	Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe Natural and scenic complexes	Stanowiska dokumentacyjne Documentation sites	Parki krajobrazowe Landscape parks	Obszary chronionego krajobrazu Landscape conservation areas	Rezerwaty Natural reserves	Razem Total
Bielawy	2	11	0	0	0	0	1	0	14
Bolimów	2	22	55	0	0	1	1	1	82
Brzeziny (wiejska)	2	4	0	3	0	1	1	1	12
Dobroń	1	10	6	3	0	0	1	0	21
Domaniewice	2	0	0	0	0	0	1	0	3
Gorzkowice	3	9	14	0	0	0	0	0	26
Inowódz	2	44	2	1	0	1	0	4	54
Łowicz (wiejska)	2	1	0	0	0	0	1	0	4
Masłowice	1	3	2	0	0	0	1	1	8
Piątek	3	5	0	0	0	0	1	0	9
Sędziejowice	1	25	2	3	0	1	0	2	34
Sulejów (miejsko-wiejska)	2	3	54	0	0	1	0	2	62
Szczerców	1	2	35	0	0	0	1	0	39
Tomaszów Mazowiecki (wiejska)	2	9	14	0	0	2	0	3	30
Widawa	2	1	4	1	0	1	1	1	11
Wierzchlas	2	13	1	0	0	1	0	0	17
Witonia	2	0	0	0	0	0	1	0	3
Zduny	1	5	0	0	0	0	1	0	7
Zgierz (wiejska)	3	59	7	0	0	0	0	4	73
Żytno	2	8	0	0	0	0	1	1	12

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GDOŚ [2013], RDOŚ [2013].

Source: own study based on the registry of GDOŚ [2013], RDOŚ [2013].

obrazowe, obszary chronionego krajobrazu i rezerwaty przyrody oraz formy ochrony indywidualnej, jak: pomniki przyrody, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i stanowiska dokumentacyjne.

Analiza programów ochrony środowiska dotyczyła zasadniczych ich części: diagnozy stanu, celów i kierunków działań, harmonogram finansowy.

W diagnozie stanu oceniono stopień uwzględnienia ochrony różnorodności biologicznej w podziale na: łąki kośne i pastwiska; stawy, oczka wodne i inne tereny

podmokłe; zadrzewienia i lasy – jako główne ostoje różnorodności biologicznej terenów wiejskich [DEMBEK 2012]. Wzięto także pod uwagę doliny rzeczne, obszary chronione, planowane obszary chronione, sieci ekologiczne i korytarze ekologiczne (w tym obszary Natura 2000).

Kolejne części programów (cele i kierunki działań, harmonogram finansowy) przeanalizowano pod kątem zapisów konkretnych działań, które w sposób bezpośredni lub pośredni wpłyną na ochronę różnorodności biologicznej w gminach.

W analizie posłużono się danymi z „Rejestru form ochrony przyrody województwa łódzkiego” [RDOŚ 2013] oraz z baz danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska [GDOŚ 2014]. Dane zestawiono zbiorczo w programie Microsoft Office Excel 2007, w którym także wykonano wykresy.

WYNIKI BADAŃ I DYSKUSJA

WALORY PRZYRODNICZE GMIN I ICH OCHRONA

Badaniami objęto 20 gmin. W grupie tej znalazły się jednostki, których główne walory przyrodnicze związane są z dolinami rzek: Bzura i Ner (Bielawy, Domaniewice, Łowicz, Piątek, Witonia), Grabia (Dobroń, Sędziejowice, Widawa), Pilica (Inowłódz, Sulejów), Warta (Wierzchlas), Rawka (Bolimów) oraz Słudwia i Przysowa (Zduny). Wartości przyrodnicze kolejnych gmin powiązane są z rozległymi kompleksami leśnymi, łąkami lub obszarami podmokłymi. Tak jest w przypadku Brzezin, Gorzkowic, Masłowic, Szczercowa, Tomaszowa Mazowieckiego, Zgierza, Żytina.

W każdej z gmin, oprócz przynajmniej jednego obszaru Natura 2000, funkcjonuje jeszcze inna forma ochrony. Najwięcej obiektów – łącznie 82 – powołano na terenie gminy Bolimów. Jest to gmina, w której obok Bolimowskiego Parku Krajobrazowego, funkcjonuje także rezerwat Rawka, obszar chronionego krajobrazu Pradolina Warszawsko-Berlińska oraz 77 indywidualnych form ochrony, z przewagą użytków ekologicznych. Drugie miejsce pod względem liczby obszarów chronionych zajmuje gmina Zgierz – odnotowano w niej 73 obiekty chronione, w tym aż 4 rezerwaty i 59 pomników przyrody. Dwie następne gminy – Sulejów i Inowłódz – posiadają kolejno po 62 i 54 obiekty i obszary chronione. W wymienionej grupie „liderów” przeważają gminy, na terenie których znajduje się park krajobrazowy (Bolimów – Bolimowski PK, Sulejów – Sulejowski PK, Inowłódz – Spalski PK), co zapewne wpływa na ogólny stan zachowania środowiska przyrodniczego i na inicjowanie działań na rzecz ochrony różnorodności biologicznej. Połowa analizowanych gmin posiada takich obiektów od 11 do 39. Pięć pozostałych gmin dysponuje pojedynczymi formami. Są wśród nich Domaniewice i Witonia (po 3 obiekty) oraz Łowicz (4).

OCHRONA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ W DIAGNOZIE STANU ŚRODOWISKA GMINY

We wszystkich analizowanych programach poszczególnych gmin znalazł się mniej lub bardziej rozbudowany opis elementów przyrody ożywionej (tab. 2). Jednak najcenniejsze ostoje różnorodności biologicznej obszarów wiejskich bardzo rzadko stanowiły przedmiot opisu przyrody w tych programach. Załedwie w 4 spośród 20 gmin nawiązano do cennych przyrodniczo łąk i terenów związanych z wodą. Najwięcej odniesień jest do charakterystyki terenów leśnych, która pojawia się w prawie wszystkich dokumentach. Jedynie w programie gminy Witonia zabrakło tych opisów. Może to wynikać z typowo rolniczego charakteru tej gminy i bardzo małej jej lesistości, wynoszącej załedwie 1%, jednej z najniższych w kraju [GUS 2013]. W programach większości gmin znalazły się opisy obszarów i obiektów chronionych, w podziale na poszczególne formy. Brak ich jednak w dwóch gminach – Witonia i Żytno. Świadczy to o nierzetelności sporządzających POŚ, ponieważ dane w szczególności dotyczące rezerwatów (np. Dębowca w gminie Żytno) są powszechnie dostępne i dobrze opracowane [RAKOWSKI i in. 2006]. Brak uwzględnienia obszarów chronionych może mieć istotny wpływ na utratę wartości przyrodniczych tych obiektów w wyniku niewłaściwego planowania.

W ośmiu gminach opis obszarów chronionych jest lakoniczny i niekonkretny. Są wśród nich gminy o wyjątkowych walorach przyrodniczych i dużej liczbie obszarów i obiektów chronionych, takie jak: Sulejów, Inowłódz, Gorzkowice i Sędziejowce. Charakterystyka w tych przypadkach powinna być rozbudowana, zwłaszcza ze względu na duże możliwości skorzystania z licznych publikacji naukowych i popularnonaukowych, zawierających informacje o obszarach chronionych. Ponadto, o wszystkich parkach krajobrazowych województwa łódzkiego, w tym także o Sulejowskim i Spalskim, leżących w gminach Sulejów i Inowłódz, wydano monografie opracowane przez m.in.: BURZYŃSKIEGO (red.) [2008]; KUROWSKIEGO (red.) [1998]; KUROWSKIEGO i WITOSŁAWSKIEGO [2002].

Prawie połowa gmin (9) przedstawiła w swoich POŚ charakterystykę obszarów chronionych w sposób szczegółowy.

Dobrze udokumentowany stan siedlisk i gatunków ma na ogół odniesienie do obszarów chronionych, dla których opracowuje się dokumentacje projektowe i plany ochrony. Brak informacji dla terenów nieobjętych ochroną prawną, wynika z niedostatecznego rozpoznania różnorodności biologicznej na pozostałym obszarze gminy. Sposobem na zmianę tej sytuacji może być wykonanie powszechnej inwentaryzacji przyrodniczej gmin.

W większości gmin pojawiają się zapisy dotyczące obszarów sieci Natura 2000. Brak zapisów w niektórych przypadkach może wynikać ze stopniowego wdrażania koncepcji i etapowego ich powoływania. Programy powstawały wcześniej niż ostateczny kształt sieci, który ukonstytuował się w 2009 r. [MAKOMASKA-JUCHIEWICZ 2009].

Tabela 2. Opis różnorodności biologicznej w diagnozie stanu środowiska gminy**Table 2.** Description of biodiversity in the diagnosis of environmental status in a commune

Gmina Commune	Łąki kośne i pastwiska Meadows and pastures	Stawy, oczka wodne, tereny podmokle Ponds, wetlands	Doliny rzeczne River valleys	Lasy, zadrzewienia Forested areas	Flora, fauna, zbiorowiska Flora, fauna, communities	Obszary chronione Protected areas	Projektowane obszary chronione Planned protected areas	Sieci ekologiczne (w tym Natura 2000) Ecological networks, including Natura 2000
Bielawy	-	-	++	++	++	++	-	++
Bolimów	-	-	++	+	++	++	-	-
Brzeziny (wiejska)	-	-	-	++	-	++	-	+
Dobroń	-	-	+	+	-	++	+	+
Domaniewice	-	-	+	+	+	+	+	+
Gorzkowice	+	+	-	+	++	+	-	-
Inowódz	-	-	-	+	+	+	-	+
Łowicz (wiejska)	-	-	+	+	++	+	-	++
Masłowice	+	+	-	+	+	++	-	++
Piątek	+	-	-	+	+	+	-	-
Sędziejowice	-	-	+	+	+	+	-	+
Sulejów	-	-	-	+	++	+	-	+
Szczerców	+	+	-	+	++	++	-	+
Tomaszów Ma- zowiecki (wiejska)	-	-	-	+	+	++	-	+
Widawa	-	-	-	+	+	++	-	-
Wierzchlas	-	-	+	+	++	++	+	-
Witonia	-	-	-	-	-	-	-	+
Zduny	-	-	+	+	-	+	-	+
Zgierz (wiejska)	-	-	-	+	-	+	-	-
Żytno	-	-	-	+	+	-	-	-

Objaśnienia: - = brak odniesień; + = informacja bardzo zwięzła, brak opisów, 1-2 zdania na dany temat; ++ = szersza charakterystyka, podanie nazw gatunkowych i położenia.

Explanations: - = no description; + = very concise information, no description, 1-2 sentences on a given issue ++ = broader description, species names and location presented.

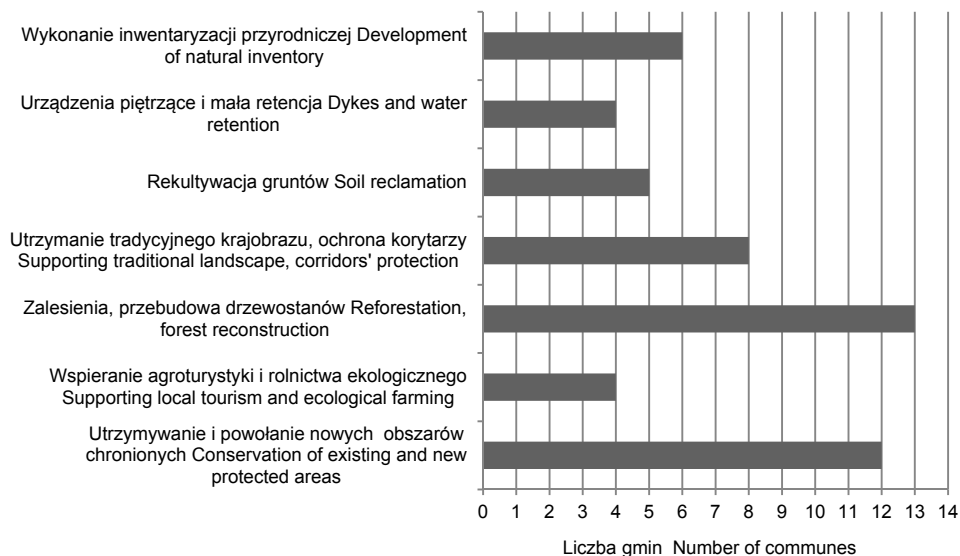
Źródło: wyniki własne. Source: own study.

Jedynie w trzech gminach planowane jest wyznaczenie nowych obszarów chronionych. W Dobroniu planowane jest powołanie jednego obszaru chronionego krajobrazu i rezerwatu przyrody. Obiekty wytypowano na podstawie „Programu ochrony środowiska województwa łódzkiego” [Zarząd Wojew. Łódz. 2012]. Ich

powołanie nie leży w kompetencjach gminy. Kolejną gminą, planującą utworzenie obszarów chronionych, są Domaniewice. W POŚ pojawia się zapis o utworzeniu jednego zespołu przyrodniczo-krajobrazowego (ZP-K). Postulat o ochronę tego obszaru pojawił się już ponad 40 lat temu [MARKOWSKI i in. 1974], jednak do dziś nie został zrealizowany. Najwięcej obszarów i obiektów do objęcia ochroną planuje gmina Wierzchlas. Są to dwa użytki ekologiczne, dwa ZP-K oraz dziewięć pomników przyrody. Powołanie wszystkich tych obszarów leży w gestii rady gminy. W POŚ pozostałych gmin brak zapisów o obejmowaniu ochroną prawną kolejnych obszarów. Może to wynikać z powszechnie panującej opinii samorządów, które uważają, że powoływanie nowych obszarów chronionych, może negatywnie wpłynąć na rozwój gospodarczy. Ma to odniesienie nie tylko do obszarów Natura 2000, ale także do innych form prawnych, których zatwierdzenie leży w gestii samorządu lokalnego. Gminy rzadko wykorzystują swoje kompetencje w powoływaniu lokalnych form ochrony przyrody, choć są jedynymi organami mającymi możliwość ich zatwierdzenia [KŁODZIŃSKI 2012; WOLAŃSKA-KAMIŃSKA, RATAJCZYK 2014]. Akceptacja obszarów chronionych przez lokalne społeczności jest niezbędnym warunkiem ochrony różnorodności biologicznej w gminie [VODOUHE i in. 2010]. Jednak konsensus między rozwojem gospodarczym a zachowaniem wartości przyrodniczych jest trudny do osiągnięcia [MCSHANE i in. 2011].

OCHRONA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ W CELACH I KIERUNKACH POŚ

Na etapie formułowania celów polityki środowiskowej i kierunków działań w prawie wszystkich programach gminnych znajdują się zapisy mówiące o konieczności ochrony posiadanych zasobów leśnych, a także zwiększaniu lesistości na obszarze gminy (rys. 1). Może to wynikać z faktu, że ochrona zasobów leśnych i program zalesień jest od lat w gminach realizowana. Ochrona istniejących obiektów i obszarów, a także powoływanie nowych, to priorytet dla 3/4 badanych gmin. Z połowy analizowanych POŚ wynika, że zachowanie różnorodności biologicznej można realizować nie tylko przez ochronę konserwatorską, ale także wykorzystując narzędzia planistyczne oraz wspierając rolnictwo ekologiczne i wdrażając programy rolnośrodowiskowe. Zgodnie z najnowszymi strategiami krajowymi [MŚ 2014] oraz literaturą przedmiotu [UNDERWOOD i in. 2011], łączenie tych aspektów jest wskazanym kierunkiem działań. Dodatkowo, w połowie gmin istotną rolę przypisuje się zachowaniu korytarzy ekologicznych i ochronie dolin rzecznych. Jest to właściwy kierunek działań, ponieważ ciągi te stanowią ważny element przyrodniczo-krajobrazowy w gminie [FORNAL-PIENIAK, WYSOCKI 2010]. Wskazuje to także na szersze rozumienie problemów związanych z możliwą utratą różnorodności biologicznej i rozpoznanie głównych jej przyczyn, którymi są: zmiana sposobu gospodarowania gruntami, fragmentacja siedlisk, zaniechanie tradycyjnego rolnictwa [RATAJCZYK, WOLAŃSKA-KAMIŃSKA 2013].

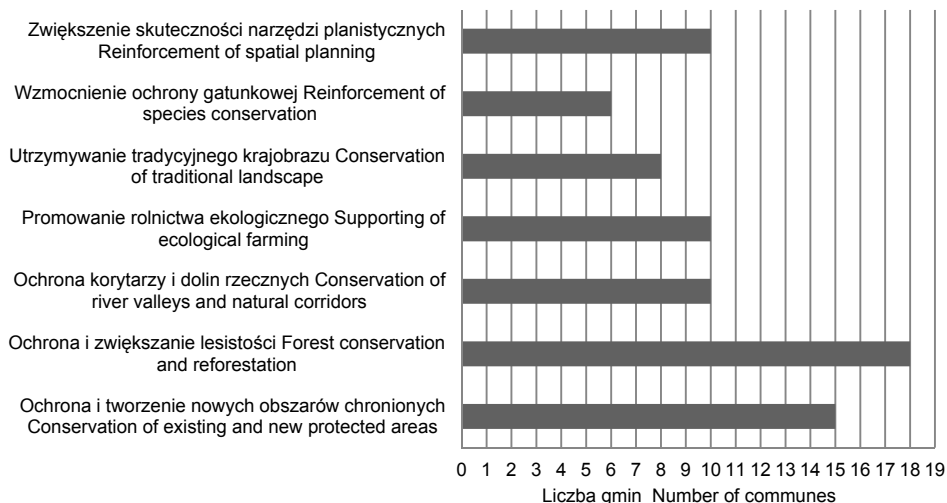

Rys. 1. Cele i główne zadania związane z ochroną różnorodności biologicznej; źródło: wyniki własne

Fig. 1. Aims and priorities concerning biodiversity; source: own study

ZACHOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ W HARMONOGRAMACH FINANSOWYCH

Ostatnią analizowaną częścią programów ochrony środowiska były harmonogramy finansowe, które powinny zawierać zadania planowane do realizacji w określonym horyzoncie czasowym, na który został opracowany program. W wyniku tego to zadanie nabiera realnego wymiaru, łącznie z finansowym. W analizowanych programach najczęściej działań związanych jest z utrzymaniem i ochroną lasów oraz nowymi zalesieniami (rys. 2). To zadanie znalazło się w 13 programach. Jednak nie w każdym przypadku zalesianie jest korzystne dla ochrony przyrody. Zalesianie bogatych florystycznie łąk świeżych i wilgotnych przyczynia się do utraty różnorodności biologicznej, a nie do jej wzrostu [JERMACZEK (red.) 2008], dlatego działanie to powinno być poprzedzone rozpoznaniem siedlisk, na których planuje się wprowadzenie lasu. Równie często, jak zalesienia, pojawiają się działania związane ze wspieraniem istniejących i powoływaniem nowych obszarów chronionych. W niektórych programach jednak harmonogramy są niepełne i brakuje w nich kwot przeznaczonych na te zadania oraz okresu, w którym ma ono zostać wykonane. Zapisy takie nie gwarantują realizacji zadania, a w świetle zapisów nowego programu ochrony różnorodności biologicznej [MŚ 2014], który obejmuje perspektywę 2014–2020, wymagane jest zwiększenie powierzchni obszarów chronionych w Polsce, w tym uzupełnienie ich o lokalne formy, tj. użytki ekologiczne.

Rys. 2. Działania planowane w harmonogramach finansowych badanych gmin; źródło: wyniki własne

Fig. 2. Tasks planned in financial schedules of investigated communes; source: own study

W ponad 1/4 gmin w POŚ pojawiają się zapisy o konieczności wykonania inwentaryzacji przyrodniczej. Jest to bardzo ważne narzędzie polityki ekologicznej, które dostarcza niezbędnych informacji o różnorodności biologicznej gminy. Jednak w praktyce niewiele gmin decyduje się na opracowanie tego ważnego dokumentu, ponieważ nie jest on wymagany przepisami prawa [RATAJCZYK 2010].

Pozostałe zaplanowane działania w większości nie wiążą się bezpośrednio z ochroną różnorodności biologicznej. W niektórych przypadkach, jak np. presja hydrotechniczna [KOPEĆ i in. 2014] lub źle zorganizowane udostępnianie turystyczne [KOŁUDZKI, WYPYCH 2007], mogą przynosić negatywne skutki przyrodnicze.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

We wszystkich analizowanych gminnych programach ochrony środowiska znalazły się zapisy nawiązujące do ochrony różnorodności biologicznej. Jednak zakres ich szczegółowości jest zróżnicowany. Najlepiej opisano obszary już objęte ochroną prawną. W analizowanych dokumentach najczęściej planowanych działań odnosi się do zalesień i ochrony już istniejących obszarów chronionych, jednak zbyt ogólne harmonogramy finansowe nie gwarantują realizacji tych założeń.

W świetle przedstawionych wyników badań, możliwe jest sformułowanie następujących wniosków:

1. Konieczne jest opracowanie aktualnych wytycznych sporządzania POŚ, które określałyby strukturę i merytoryczny zakres programu, uwzględniający ochronę różnorodności biologicznej w skali całej gminy.

2. Obligatoryjne sporządzenie inwentaryzacji przyrodniczej dostarczyłoby pełnych informacji na temat przyrody gminy i byłoby punktem wyjścia do opracowania programów ochrony środowiska.

3. Na szczególną uwagę w gminnych programach ochrony środowiska zasługują lokalne centra różnorodności biologicznej krajobrazów rolniczych, tj.: siedliska półnaturalne, oczka wodne, zadrzewienia śródpolne.

4. Niezbędne są badania nad stopniem wdrożenia zapisów programów ochrony środowiska i krytyczna ocena ich realizacji.

LITERATURA

- BARCZAK A. 2006. Zadania samorządu terytorialnego w zakresie ochrony środowiska. Warszawa. Dom Wydawniczy ABC. ISBN 83-74167-55-6 ss. 463.
- BORYS T. 2011. Zrównoważony rozwój – jak rozpoznać ład zintegrowany. *Problemy Ekorozwoju*. Vol. 6. No. 2 s. 75–82.
- BURZYŃSKI I. (red.). 1998. Spalski Park Krajobrazowy. Moszczenica. Zespół Nadpiliczych Parków Krajobrazowych. ISBN 83-910678-6-6 ss. 112.
- DEMBEK W. 2012. Problemy ochrony polskiej przyrody w kontekście wspólnej polityki rolnej. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*. T. 12. Z. 4 (40) s. 109–121.
- EEA 2010. The European environment – state and outlook 2010: Biodiversity [online]. Copenhagen European Environment Agency. [Dostęp 20.09.2013]. Dostępny w Internecie: <http://www.eea.europa.eu/soer/synthesis/synthesis/chapter3.xhtml>
- FORNAL-PIENIAK B., WYSOCKI CZ. 2010. Struktura ekologiczna krajobrazu gminy Ciężkowice. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*. T. 10. Z. 4 (32) s. 45–52.
- GDOŚ 2014. Geoserwis [online]. [Dostęp 20.09.2013]. Dostępny w Internecie: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>
- GIORDANO K. 2005. Planowanie zrównoważonego rozwoju gminy w praktyce. Lublin. Wydaw. KUL. ISBN 83-7363-321-9 ss. 248.
- GUS 2013. Baza danych lokalnych [online]. [Dostęp 20.09.2013]. Dostępny w Internecie: www.stat.gov.pl/bdl
- JAWOROWICZ-RUDOLF A. 2013. Ochrona różnorodności biologicznej na gruncie idealnej ochrony przyrody. W: *Prawo ochrony różnorodności biologicznej*. Pr. zbior. Red. M. Górski, J. Miłkowska-Rębowska. Warszawa. LEX a Wolters Kluwer business s. 77–112.
- JERMACZEK M. (red.) 2008. Czego nie zalesiać? Zagrożone ekosystemy. W: *Zalesiać czy nie zalesiać?* Pr. zbior. Red. A. Jermaczek. Świebodzin. Wydaw. Klubu Przyrodników s. 31–46.
- KŁODZIŃSKI M. 2012. Sieć ekologiczna Natura 2000 a rozwój gospodarczy obszarów wiejskich. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*. T. 12. Z. 1 (37) s. 56–69.
- KOŁUDZKI Z., WYPYCH P. 2007. Turystyka na obszarach Natura 2000 w Dolinie Środkowej Pilicy. W: *Turystyka w obszarach Natura 2000*. Pr. zbior. Red. Z. Wnuk, M. Ziaja. Rzeszów. UR s. 197–205.
- KOPEĆ D., RATAJCZYK N., WOLAŃSKA-KAMIŃSKA A., WALISCH M., KRUK A. 2014. Floodplain forest vegetation response to hydroengineering and climatic pressure – A five decade comparative analysis in the Bzura River valley (Central Poland). *Forest Ecology and Management*. Vol. 314 s. 120–130.
- KUROWSKI J.K. (red.) 1998. Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich. Łódź. EKO-WYNIK. ISBN 83-87017-05-1 ss. 183.

- KUROWSKI J.K., WITOSŁAWSKI P. (red.) 2002. Funkcjonowanie parków krajobrazowych w Polsce. Łódź. Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin Uniwersytetu Łódzkiego. ISBN 83-7171-595-1 ss. 199.
- MAKOMASKA-JUCHIEWICZ M. 2009. Stan wdrożenia sieci Natura 2000 w Polsce. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą*. T. 65. Z. 1 s. 11–28.
- MARKOWSKI J., SZMIGIERO L., WOJCIECHOWSKI Z. 1974. O utworzenie rezerwatu ornitologicznego w Dolinie Bobrówki (pow. Łowicz). *Chrońmy Przyrodę Ojczystą*. T. 30. Z. 2 s. 58–64.
- MC SHANE T.O., HIRSCH P.D., TRUNG T., SONGORWA A.N., KINZIG A., MONTEFERRI B., MUTEKANGA D., VAN THANG H., DAMMERT J.L., PULGAR-VIDAL M., WELCH-DEVINE M., BROSIUS J.P., COPPOLILLO P., O'CONNOR S. 2011. Hard choices: Making trade-offs between biodiversity conservation and human well-being. *Biological Conservation*. Vol. 144 s. 966–972.
- MOSZNIŁ 1990. Polityka ekologiczna państwa. *Monitor Polski* 1991. Nr 18 poz. 118.
- MŚ 2008. Polityka ekologiczna państwa w latach 2009–2012 z perspektywą do roku 2016 [online]. Warszawa. [Dostęp 20.09.2013]. Dostępny w Internecie: http://www.mos.gov.pl/g2/big/2009_11/8183a2c86f4d7e2cdf8c3572bdba0bc6.pdf
- MŚ 2014. Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Planem działań na lata 2014–2020 [online]. [Dostęp 20.09.2013]. Dostępny w Internecie: http://www.mos.gov.pl/g2/big/2014_05/ef8371fe47d9a9bb3be69f50e55019fd.pdf
- PALASZ J. 2006. Gminne i powiatowe programy ochrony środowiska – uwagi do ich formy, struktury, treści i wykonania. *Problemy Ekologii*. T. 10. Nr 4 s. 199–205.
- Rada Ministrów RP 2000. II Polityka ekologiczna państwa [online]. [Dostęp 20.09.2013]. Dostępny w Internecie: http://www.mos.gov.pl/arttykul/329_polityka_ekologiczna/339_II_polityka_ekologiczna.html
- RATAJCYK N. 2008. Ochrona walorów przyrodniczych w dokumentach strategiczno-planistycznych gminy – studium przypadku Puszcza Mariańska. W: *Diagnozowanie stanu środowiska, metody badawcze – prognozy*. Pr. zbior. Red. J. Garbacz. Bydgoszcz. BTN s. 149–160.
- RATAJCYK N. 2010. Inwentaryzacja przyrodnicza jako podstawa zrównoważonego rozwoju gminy. W: *Diagnozowanie stanu środowiska, metody badawcze – prognozy*. Pr. zbior. Red. J. Garbacz. Bydgoszcz. BTN s. 199–209.
- RATAJCYK N., WOLAŃSKA-KAMIŃSKA A. 2013. Różnorodność biologiczna – stan, zagrożenia, metody ochrony. W: *Prawo ochrony różnorodności biologicznej*. Pr. zbior. Red. M. Górski, J. Miłkowska-Rębowska. Warszawa. LEX a Wolters Kluwer business s. 212–234.
- RAKOWSKI G., WALCZAK M., SMOGORZEWSKA M. 2006. *Rezerwaty przyrody w Polsce Środkowej*. Warszawa. IOŚ PAN. ISBN 83-60312-257 ss. 527.
- RDOŚ 2013. Rejestr Form Ochrony Przyrody Województwa Łódzkiego [online]. Łódź. [Dostęp 20.09.2013]. Dostępny w Internecie: www.lodz.rdos.gov.pl
- UNDERWOOD J.G., FRANCIS J., GERBER L.R. 2011. Incorporating biodiversity conservation and recreational wildlife values into smart growth land use planning. *Landscape and Urban Planning*. Vol. 100 s. 136–143.
- United Nations 1992. *Convention on Biological Diversity* [online]. [Dostęp 20.09.2013]. Dostępny w Internecie: <http://www.cbd.int/convention/text/default.shtml>
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska. Dz. U. 2001. Nr 62 poz. 627.
- VIÉ J.-C., HILTON-TAYLOR C., STUART S.N. (red.) 2009. *Wildlife in a changing world – An analysis of the 2008 IUCN Red List of Threatened Species*. Gland. IUCN. ISBN 978-2-8317-1063-1 ss. 194.
- VODOUHE F.G., COULIBALI O., ADEGBIDI A., SINSIN B. 2010. Community perception of biodiversity conservation within protected areas Benin. *Forest Policy and Economics*. Vol. 12 s. 505–512.
- WOLAŃSKA-KAMIŃSKA A., RATAJCYK N. 2014. Powoływanie lokalnych form ochrony przyrody przez samorządy gmin wiejskich. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie*. T. 14. Z. 1 (45) s. 129–142.

Zarząd Wojew. Łódz. 2012. Program Ochrony Środowiska Województwa Łódzkiego 2012 [online]. [Dostęp 20.09.2013]. Dostępny w Internecie: https://bip.lodzkie.pl/files/programy/program_ochrony_powietrza/pos_lodzkie_2012.pdf

Natalia RATAJCZYK, Agnieszka WOLAŃSKA-KAMIŃSKA

BIODIVERSITY CONSERVATION IN RURAL AREAS IN VIEW OF THE COMMUNE PROGRAMMES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Key words: *biodiversity, environmental programme, environmental policy, Łódź region, rural communes*

S u m m a r y

The loss of biodiversity is one of the most important contemporary global environmental problems. Commune environmental protection programmes can be an important tool for biodiversity conservation at local level. The aim of the study was to assess the biodiversity conservation measures in environmental programmes of communes with high natural values. The study was based on the analysis of environmental protection programmes, in 20 communes of the Łódź region. Results of the study indicate that most references relate to the protection, maintenance and development of forest resources; such records appeared in almost all documents. Another important biodiversity conservation measure is the support of the existing and establishment of new protected areas. However, too general financial schedules do not guarantee the fulfilment of these tasks. Therefore, more research is needed to assess implementation of the programmes.

Adres do korespondencji: dr N. Ratajczyk, Uniwersytet Łódzki, Wydział Biologii i Ochrony Środowiska, Katedra Geobotaniki i Ekologii Roślin, Zakład Ochrony Przyrody, ul. Banacha 1/3, 90-237 Łódź; tel. + 48 42 635-45-33, e-mail: nataliat@biol.uni.lodz.pl